ZAVIČAJNI MUZEJ
SLATINA

IZVJEŠTAJ S TERENSKOG PREGLEDA
LOKALITETA HUM– GRADINA

prosinac 2023. godine

Županija: Virovitičko-podravska županija

Općina/grad: Voćin

Lokalitet: Hum - Gradina

Izvođač pregleda: Zavičajni muzej Slatina; A. Kovačića 1, 33 520 Slatina

Vrsta radova: pregled terena i dokumentiranje

Voditelj: Srđan Đuričić, mag. archeol.

Sudionici: Goran Boršić i Nikolina Tomić

Konzervatorski nadzor: Viktorija Ciganović dipl. arheolog;
Ministarstvo kulture,
Konzervatorski odjel u Požegi

Trajanje radova: 20. i 27. prosinac 2023.

SADRŽAJ

UVOD 4
POLOŽAJ LOKALITETA 5
POVIJESNI IZVORI 8
ZATEČENO STANJE I METODOLOGIJA PREGLEDA 10
OPIS ARHEOLOŠKIH STRUKTURA 11
OKOLNE STRUKRURE 15
ZAKLJUČAK 16
PRILOZI 17

UVOD

Dana 20. prosinca 2023. godine kustos Zavičajnog muzeja Slatina, Srđan Đuričić, mag. archeol. odazvao se na poziv g. Igora Pavkovića iz Hum Varoš na izlazak na teren u mjesto Hum. Prije izlaska na teren, kustos je u razgovoru sa spomenutim gospodinom saznao kako se na navedenoj lokaciji nalaze ostatci koje je u lokalnom stanovništvu poznat kao Gradina, a na kojem se vide ostatci „*šanaca*“ i „*puno komada cigle i kamena s kojim su se djeca nekada igra*“. Prema kazivaču lokacija je uvijek bila pod šumom dok su okolne parcele bile oranice ili livade, a tijekom obrade zemlje vlasnici katastarskih čestica su pronalazili komade opeka, kamena, keramike. Najviše nalazi bilo je na česticama koje su se nalazile u neposrednoj blizinu Gradine, pa tako i na njegovoj čestici koja se nalazi neposredno uz navedenu lokaciju. Navodi kazivača sugerirali su postojanje, za sada nepoznatog, utvrđenja na prostoru naselja Hum. Izlaskom na teren uočen je veliki arheološki potencijal navedene lokacije, ostatci većeg utvrđenja od kojeg su ostali sačuvani dijelovi opkopa, jame i izduženi kanali koji su nastali kao rezultat vađenja građevinskog materijala nakon prestanka vojne uloge navedene utvrde. Zatečeno stanje je fotografirano i odlučeno je da se lokalitet ponovo posjeti kako bi se obavilo njegovo crtanje, fotografiranje i prikupljanje pokretnih nalaza. U evidenciji Zavičajnog muzeja Slatina na ovom prostoru nisu evidentirani arheološki lokaliteti te je ovo prvi lokalitet koji je evidentiran u gornjem toku rijeke Čađavica, tj. na prostoru koji lokalno stanovništvo naziva „*Sitna brđanska*“.

Dana 27. prosinca 2023. godine na lokaciju su, po drugi put, izašli djelatnici Zavičajnog muzeja Slatina: kustos, konzervator - tehničar Goran Boršić i muzejski fotograf Nikolina Tomić te su obavili dokumentiranje lokaliteta Hum - Gradina za potrebe pisanja ovog izvještaja. Dokumentiranje je obuhvatilo:

- fotografiranje opkopa, kanala nastali kopanjem građevinskog materijala i rasutog materijala po cijeloj lokaciji među kojima posebno mjesto zauzimaju obrađeni kameni elementi,
- izrada video zapisao na navedenoj lokaciji,
- izrada nacrta lokaliteta u omjeru 1:300 s tlocrtom i presjecima i
- prikupljanje pokretnog arheološkog materijala (građevinskog materijala i ulomaka keramike) na širem prostoru navedene lokacije.

POLOŽAJ LOKALITETA

Lokalitet Gradina smješten je u naselju Hum koji administrativno pripada općini Voćin, a smješten je oko 500 m istočno od županijske ceste Ž 4044. Do lokaliteta se dolazi nerazvrstanom cestom preko rijeke Čađavice koja vodi u stari dio naselja Hum i dalje prema obradivim površinama na sjever (Prilog 1).

U topografskom pogledu lokalitet je smješten na blagom istaku koji pada prema, zapadu, jugu i istoku, dok se prema sjevero-istoku i sjeveru nastavlja u padinu okolnog brda. Zapadno od lokacije je kanal i nizina s obradivim površinama u nastavku kojih je današnji tok rijeke Čađavice. Uz Čađavicu, hidrološku sliku nadopunjava i postojanje obzidanog zdenca: *Gradski bunar* koji je smještan 100 m sjeverno od lokaliteta a prema kazivanju mještana nepoznato je vrijeme njegove gradnje.

Lokalitet se danas nalazi pod visokim raslinjem (listopadnom šumom) i livadama koji su u ranijim godinama imale funkciju oranica.

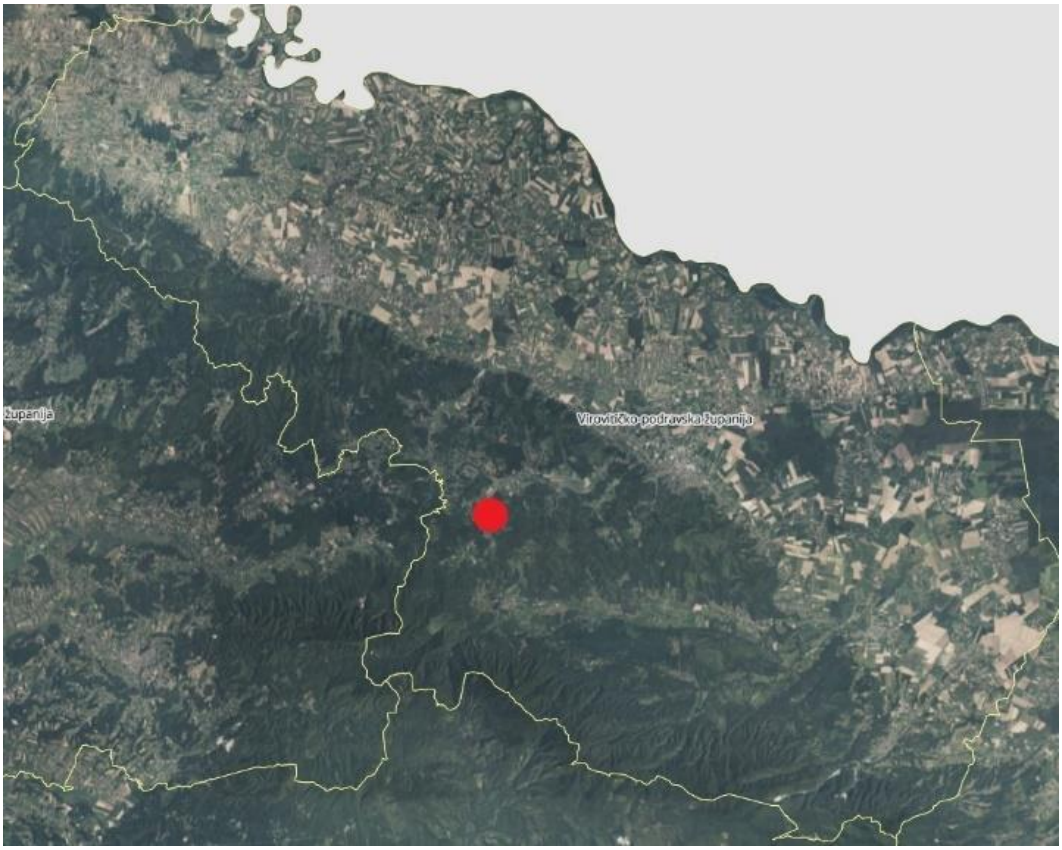

1. Položaj lokaliteta Gradina u Virovitičko-podravskoj županiji (izvor: *Geoportal Državne geodetske uprave*)

2. Položaj lokaliteta Gradina u mjestu Hum Voćinski (izvor: *Geoportal Državne geodetske uprave*)

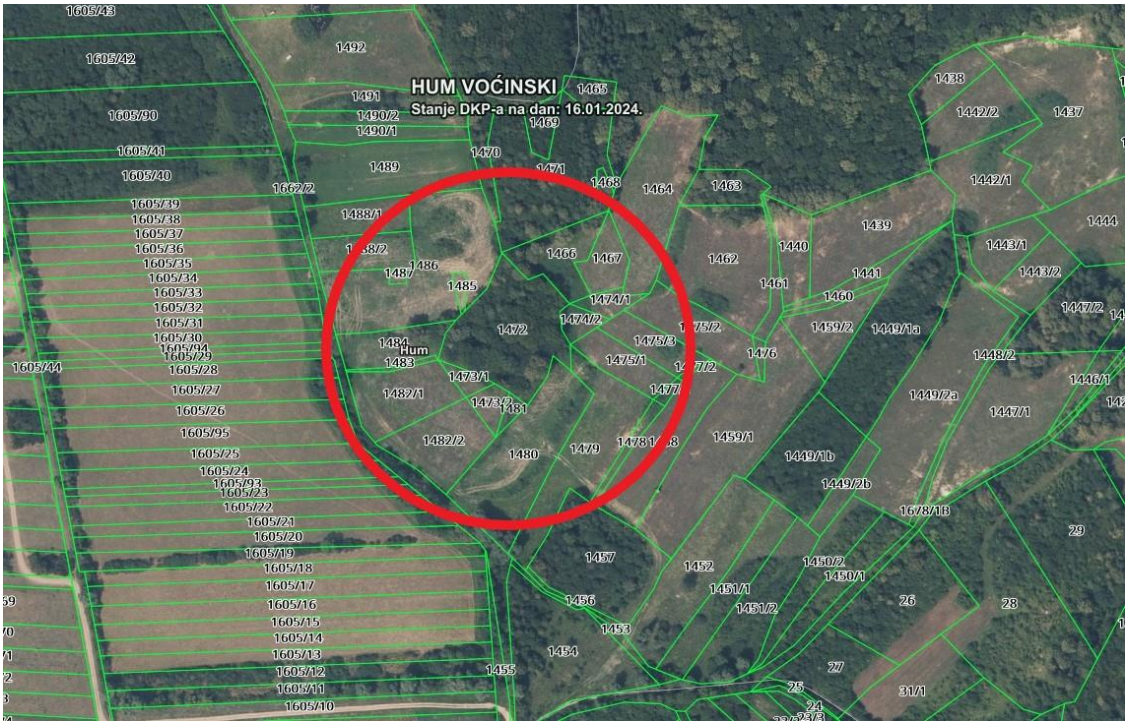

3. Položaj lokaliteta Gradina na digitalnoj ortofoto osnovi s preklopom digitalnog katastarskog plana (izvor: *Geoportal Državne geodetske uprave*)

Evidentirani ostatci (opkopa i kanala) zabilježeni su na prostoru cijele k.č. 1472 i na rubnim dijelovima k.č.: 1466, 1474/1, 1474/2, 1475/1, 1479, 1480 i 1481 svi u K.O. Hum

(Voćinski). Pokretni nalazi osim na navedenim česticama zabilježeni su i na k.č.: 1473/2, 1473/1, 1482/2, 1482/1, 1483, 1484, 1485 i 1486 u K.O. Hum (Voćinski).

Slika 4: Pogled na lokaliteta sa juga (foto: Srđan Đuričić)

POVIJESNI IZVORI

Naselje Hum, prema sada dostupnoj dokumentaciji i izvorima u Zavičajnom muzeju Slatina, prvi put se spominje 1501. godine u popisu župa Zagrebačke biskupije[1] u formi *Emericus plebanus de Hum. Paulus prebendarius ibidem*. Josip Butorac autor ovog rada ubicirao je *de Hum* kao današnje naselje Hum Varoš koje je smješteno oko 2 km sjevero-istočno od naselja Hum i lokalitet Gradina. Prema citatu vidljivo je da se 1501. godine u Humu nalazila župna crkva nepoznatog titulara u kojoj je svećenik Emerik (Mirko), a prebendar Pavle.

Nakon 1501. godine, naselje Hum pojavljuje se na karti iz 1687. godine autora Don Juan Baupta i Basset de Ramosa[2] . Karta je nastala tijekom Velikog turskog rata, a autori je posvećuju caru Leopoldu, kao u opisu stoji, za bolju koordinaciju vojske po nepoznatom terenu Kraljevine Slavonije. Na segmentu karte koji prikazuje širi slatinski prostor ucrtane su utvrde u Voćinu (*Butschin*) i Sopje (*Soppia*) te naselje Hum (*hVnm*) pored koje je oznaka utvrđena. Karta donosi i hidronim *TschatschaVitza fl.* (Čađavica rijeka) koji je smješten neposredno uz toponim Hum.

Karta 1: Segment karte Don Juan Baupta i Basset de Ramosa s prikazom Huma označen kao utvrda (preuzeto s: http://data.onb.ac.at/rec/AC03877672)

[1] BUTORAC, JOSIP: Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine JAZU, knjiga 59*, Zagreb 1984, str. 93.

[2]Geografica y nueva description del Reino de Eslavonia con sus anexas Provincia srecuperado con las victoriosas Armas Imperiales ano 1687 reynando el Augustissimo Emperador Leopoldo: dedicada ala Real Majesta de Joseph de Austria Rei de Ungria, Dalmasia, Croasia, Esclauonia, &c. Archiduque de Austria.&c. Duque de Borgona, Stiria, &c: ... Dostupno u: Österreichische Nationalbibliothek - AB 167 (2) KAR MAG

Naselje se pojavljuje i na karti kartografa Matthäusa Seuttera[3] nastaloj nakon Požarevačkog mira od 1718. do 1733. godine, u kojem je ucrtana kao selo. Na istoj karti ucrtana su i ostala naselja na slatinskom kraju, a među njima posebno mjesto zauzima Voćin (*Vutschin*) koji je označen oznakom za utvrdu. Iz navedenog se može pretpostaviti da je utvrda Hum, kao i utvrde u naseljima Slatina, Sopje, Nova Bukovica, Mikleuš, izgubila vojnu ulogu nakon Velikog turskog rata, te je napuštena. Slična situacija pojavljuje se i na karti J. van der Bruggena[4] iz 1738. godine.

Karta 2: Segment karte Matthäusa Seuttera s prikazom sela Hum
(preuzeto s: http://data.onb.ac.at/rec/AC04774059)

Utvrda na lokalitetu Gradina pojavljuje se i na kartama iz Prve vojne izmjere Habsburške monarhije koja je na ovom prostoru provedena od 1781. do 1783. godine. Na navedenim kartama naselje Hum je ucrtano s obje strane rijeke Čađavice na kojoj je ucrtan mlin čiji ostatci su i danas vidljivi. Također u naselju se pojavljuje nepravilna kružna struktura obojana crvenom bojom s kanalima oko nje. Ispod oznake je natpis *Rudera* što sugerira na uništeni objekt, a najvjerojatnije se odnosi na utvrdu na predmetnom lokalitetu; iako je na karti pomaknuta prema jugoistoku u odnosu na njezin stvarni položaj.

[3]Iustissimae causae heroica virtute propugnatae gloriosiss. Triumphi praemium sive accurata delineatio provinciarum et urbium quae duabus celeberrimis expeditionibus iusto domino ac victori restitutae et pace Passarowiziensi a.o 1718. d. 21. Iulii à debellatis Turc. concessae et assignatae sunt/ Opera etSumptibus M. Seütteri . Dostupno u: Österreichische Nationalbibliothek - FKB 281-12,I,223 KAR MAG

[4]MARKOVIĆ, MIRKO *Descriptio Croatiae Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*, Zagreb 1993, str. 172-173.

Karta 3: Položaj Gradina označen kružnom strukturom i natpisom *Rudera*
(preuzeto s: https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey)

ZATEČENO STANJE I METODOLOGIJA PREGLEDA

Terenski pregled lokaliteta Gradina u naselju Hum obavljen je 20. i 27. prosinca 2023. godine od strane djelatnika Zavičajnog muzeja Slatina. Središnji dio lokaliteta koji je smješten na k.č. 1472 nalazi se pod mladom šumom, dok su okolni prostori poljoprivredne namijene isključivo livade i degradirane šume na rubnim zonama čestica. Ujedno na k.č. 1480, 1485 i 1486 zamijećeno je recentno korištenje teških poljoprivrednih strojeva prilikom čišćenja degradiranog raslinja. Pregledom digitalnih ortofoto karti od 1968. do 2021. godine vidljive su promijene u namjena pojedinih čestica, a snimci se nalaze u Prilogu ovog izvještaja (Prilog 2).

Na k.č. 1472 i okolnim četicama obavljen je intenzivan terenski pregled i dokumentiranje vidljivih arheoloških formacija, kao i prikupljanje predmeta na k.č. na kojima je to bilo moguće zbog njihove namijene i visine raslinja na istima. Pregledane čestice su: 1473/2, 1473/1, 1482/2, 1482/1, 1483, 1484 i dio 1480 koje se nalaze na padini i uslijed erozije materijal je deponiran na površini. Okolne čestice: 1479, 1475/1, 1475/3, 1486, 1485, 1467, 1471 i 1470 nisu pregledane zbog visine raslinja kao ni 1474/2 1474/1 i 1466 koje se nalaze pod degradiranom šumom.

Radi potrebe dokumentiranja prostor utvrde je izmjerena kao i pripadajući opkop te je

izrađena je skica utvrde u omjeru 1: 300 a koja se nalazi u prilogu ovog izvještaja (Prilog 3).

Slika 5: Pogled s lokaliteta Gradina prema dolini Čađavice (foto: Nikolina Tomić)

OPIS ARHEOLOŠKIH STRUKTURA

Lokalitet Gradina smješten je na uzvisini s koje je omogućena vizualna kontrola doline rijeke Čađavice. Na lokalitetu su evidentirane arheološke formacije među kojima dominiraju opkopi različitih dimenzija i stupnja sačuvanosti te recentne jame i kanali nastali kao posljedica korištenja utvrde kao izvora građevinskog materijala. Utvrđenje je najbolje sačuvano na zapadnoj, sjevernoj i istočnoj stani, dok je na južnoj, jugo-istočnoj i jugo-zapadnoj stani uništeno uslijed poljodjelskih radova i erozije kojima su zapunjeni i iz nivelirani opkopi na ovom dijelu. U tlocrtu (Prilog 5) je vidljivo da se utvrda sastoji od dva dijela (platoa) koji su okruženi dvostrukim opkopima i međusobno razdijeljeni manjim opkopom, koji je na središnjem dijelu sužen. Veći (južni) plato, nepravilnog je četverokutnog oblika u tlocrtu s nedefiniranim južnim rubom. Na njegovoj zapadnoj strani sačuvan je dvostruki opkop, dok je na istočnoj stani padina na kojoj nisu postojali ili nisu sačuvani opkopi. Manji (sjeverni) plato u tlocrtu ima oblik raznostraničnog trokuta, a sa zapadni, sjeverne i istočne strane okružen je dvostrukim opkopima. Na istočnom dijelu pored

spomenutih dvostrukih opkopa pojavljuje se velika depresija o čijoj fortifikacijskoj ulozi na ovoj razini istraženosti nije moguće sa sigurnošću govoriti.

Slika 6: Pogled na manji plato i opkop oko njega (foto: Nikolina Tomić)

O unutarnjoj organizaciji prostora nemamo jasne elemente osim postojanja recentnih iskopnih jama koje su nastala u potrazi za građevinskim materijalom. Na lokalitetu su evidentirane dvije takve pojave od kojih se samo za jednu može sa sigurnošću ovo potvrditi. Riječ je o iskopu na sjevernom dijelu veće platoa. Iskop rov, širine do 2 m je pravokutnog tlocrta dužine 20 m i širine 8 m s polukružnim završenom na istočnoj strani. Na jugozapadnom kutu ovog objekta je veća jama (promjera 4 m) nastala kao rezultat kopanja, upotrebe eksploziva tijekom Drugog ili Domovinskog rata ili pak rušenja stabla. Na cijeloj površini oko iskopa evidentirana je velika količina opeka i komada amorfnog kamenja s tragovima vapnenog morta, koji sugeriraju postojanje građevine izgrađene od čvrstog materijala.

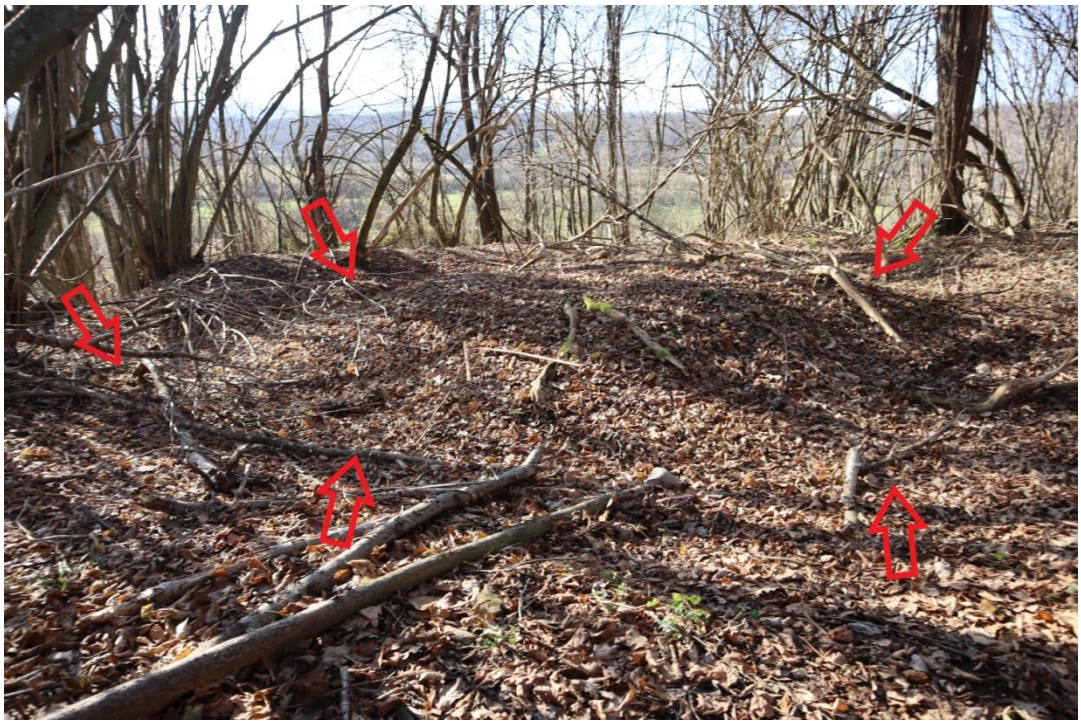

Slika 7: Recentni iskopi na većem platou (foto: Nikolina Tomić)

Slika 8: Ulomci građevinskog materijala oko iskopa (foto: Nikolina Tomić)

Druga pojava evidentirana je na prostoru manjeg plato u obliku velike jame u središnjem dijelu istoga, ali sa znatno manjom količinom građevinskog materijala.

Pokretni arheološki materijal među kojem dominiraju ulomci građevinskog materijala evidentirani su na cijelom prostoru utvrde, dok su ulomci keramike evidentirani samo na padalinama na k.č. 1473/2, 1473/1, 1482/2, 1482/1, 1483, 1484 i dijelu 1480. Pronađeni

ulomci su vrlo malih dimenzija i riječ je o keramici grublje fakture s primjesama u sastavu koju okvirno možemo datirati u srednji i novi vijek.

Slika 9: Građevinski materijal prikupljen na lokalitetu Gradina

Slika 10: Ulomci keramike prikupljeni na lokalitetu Gradina

OKOLNE STRUKRURE

Uz ostatke utvrde koji su definirani na lokalitetu Gradina, oko 100 m sjeverno evidentiran je toponim *Gradski bunar* na kojem su ostatci bunara. Gornja kruna bunara recentnog je postanka, napravljena je od izlivenog betona. Prema kazivaču Igoru Pavkoviću donji dio bunara bio je obzidan ciglama i razina vode uvijek je bila u razini tla. Ujedno prema navedenom kazivaču postoji legendi kako je bunar služio za cijelu grad, a na pitanje datacije nije mogao reći datum. Odnos mještana prema ovom mjestu, u kojem dominira poštovanje sugerira mogućnost njegovu značajne starost i vezu uz utvrdu na lokalitetu Gradina. Bunar je smješten na rubu k.č. 1489 uz k.č. 1490/1 u K.O. Hum Voćinski

Slika: 11: Izvor *Gradski bunar* (foto: Nikolina Tomić)

ZAKLJUČAK

Lokalitet Gradina predstavlja jedini za sada poznati lokalitet u gornjem toku rijeke Čađavice. Terenskim pregledom uočeni su arheološke formacije koje potvrđuju postojanje utvrde na naselju Hum. U povijesnim izvorima potvrđeno je postojanje ovog naselja u kasnom srednjem vijeku kao i u novom vijeku, dok je utvrda ucrtana u nekoliko povijesnih karti. Pronađena utvrda djelomično je sačuvana, a predstavlja rijedak dvojne utvrde koja se sastoji od manjeg i većeg platoa koji su okruženi dvostrukim opkopima. Uz ovu, na širem slatinskom prostoru evidentirana je još jedna dvojna utvrda nalazi se na lokalitetu Turski grad kod Medinaca. U sklopu utvrde uočena je velika koncentracija građevinskog materijala koji sugeriraju na postojanje čvrstog objekta unutar utvrde. Dokaz ovoj tvrdnji je recentni iskopi koji su nastali kao rezultat kopanja građevinskog materijala. Među ovim formacijama izdvaja se veća iskopna zona koja ima pravokutni oblik u tlocrtu s polukružnim završetkom na istočnoj strani. Namjena ovog objekta nije utvrđena, a ne može se izostaviti pretpostavka da je riječ o ostatcima crkve koja se spominje 1501. godine u popisu Zagrebačke biskupije. O izvornoj funkciji ovog objekta kao i postojanju ostalih objekata u sklopu utvrde sa sigurnosti bi se moglo govoriti tek nakon arheoloških istraživanja. Postojanje objekata u sklopu utvrđenja jedini je, za sada, takav primjer te predstavlja važnu kariku za spoznavanje unutarnje organizacije ovakvih utvrda. Pronađeni arheološki nalazi keramike daju okvirnu dataciju ove lokacije u srednji i novi vijek.

Iako je utvrda djelomično sačuvana, sačuvani dio, kao i unutarnja organizacija prostora predstavljaju važnu kariku za spoznavanje života srednjovjekovne i novovjekovne populacije koja je živjela u gornjem toku rijeke Čađavice, te kao takva zaslužuje zaštitu (Prilog 3 i 4)

Ujedno zanimljiva je pojava bunara koji je smješten 100 m sjeverno od utvrde a koji je moguće nastao u vrijeme gradnje utvrde.

PRILOZI

Prilog 1

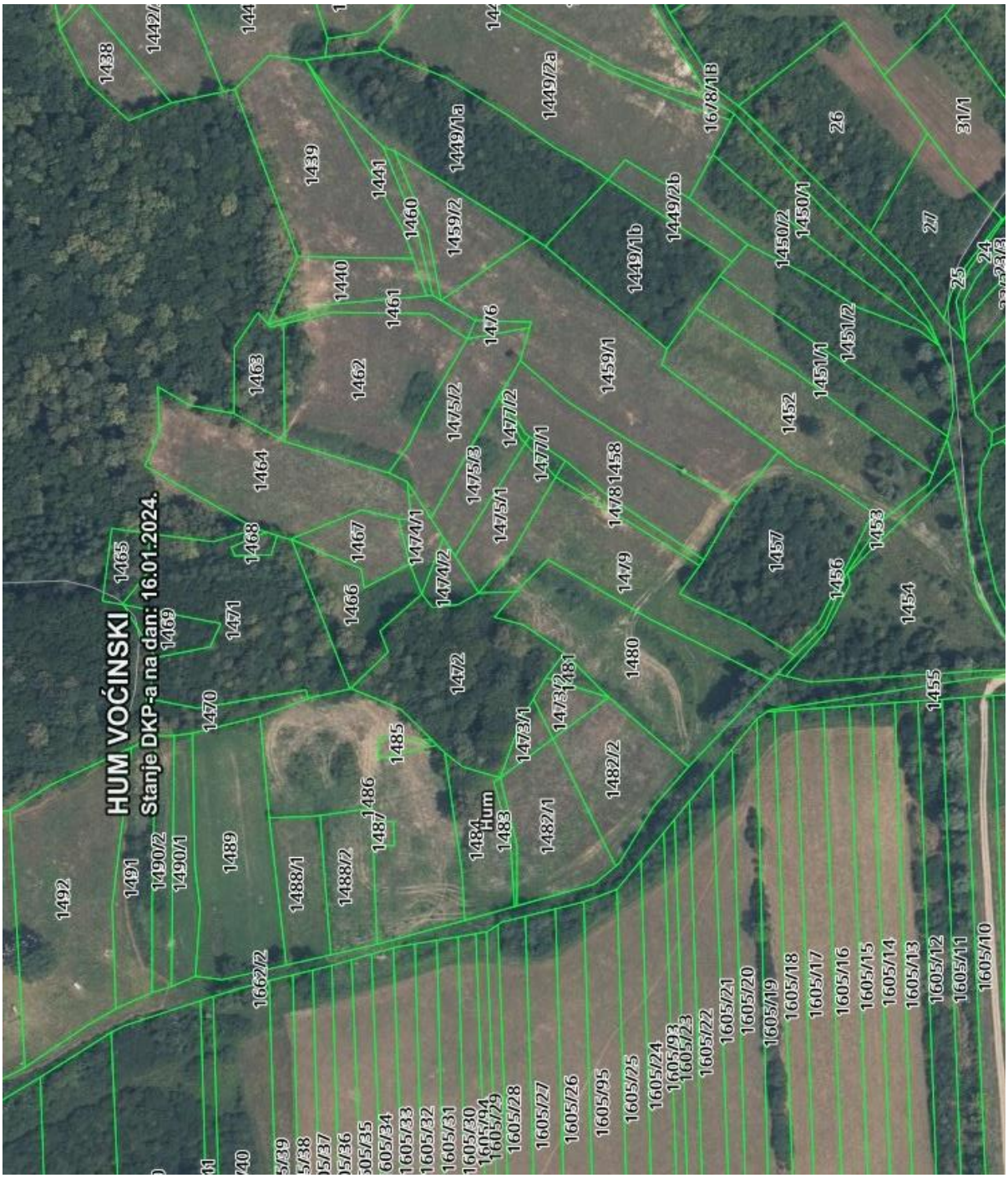

Prilog 2

GODINA	ORTOFOTO PROMJENA NAMJENE KATASTARSKIH ČESTICA
1968	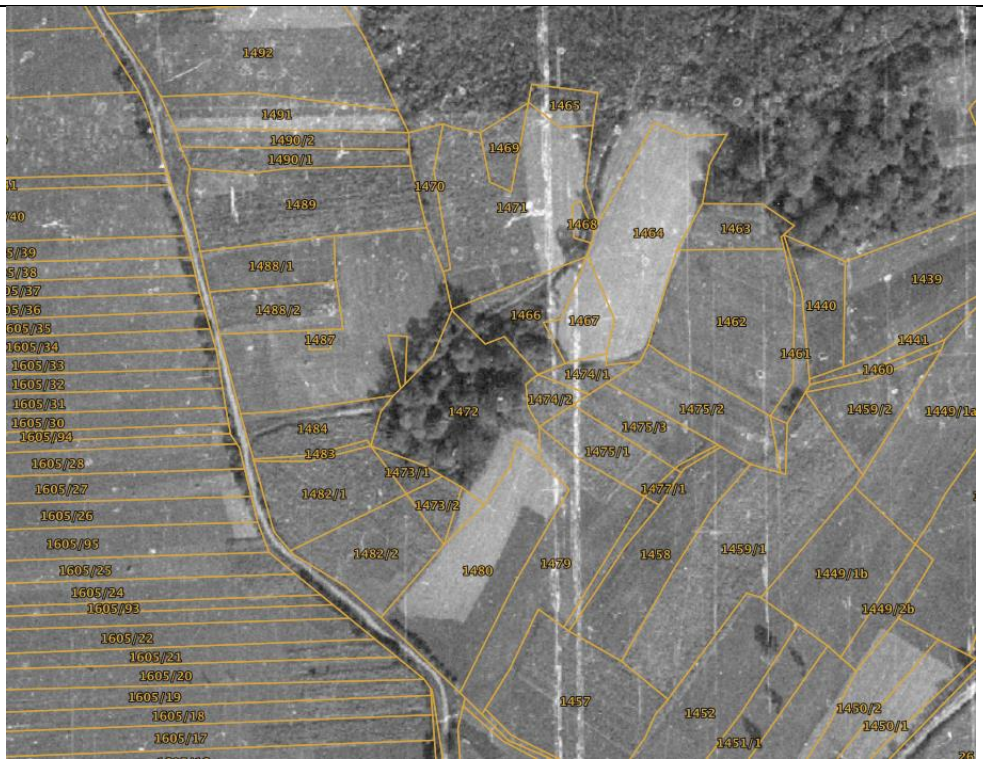
2011	

2015/2016	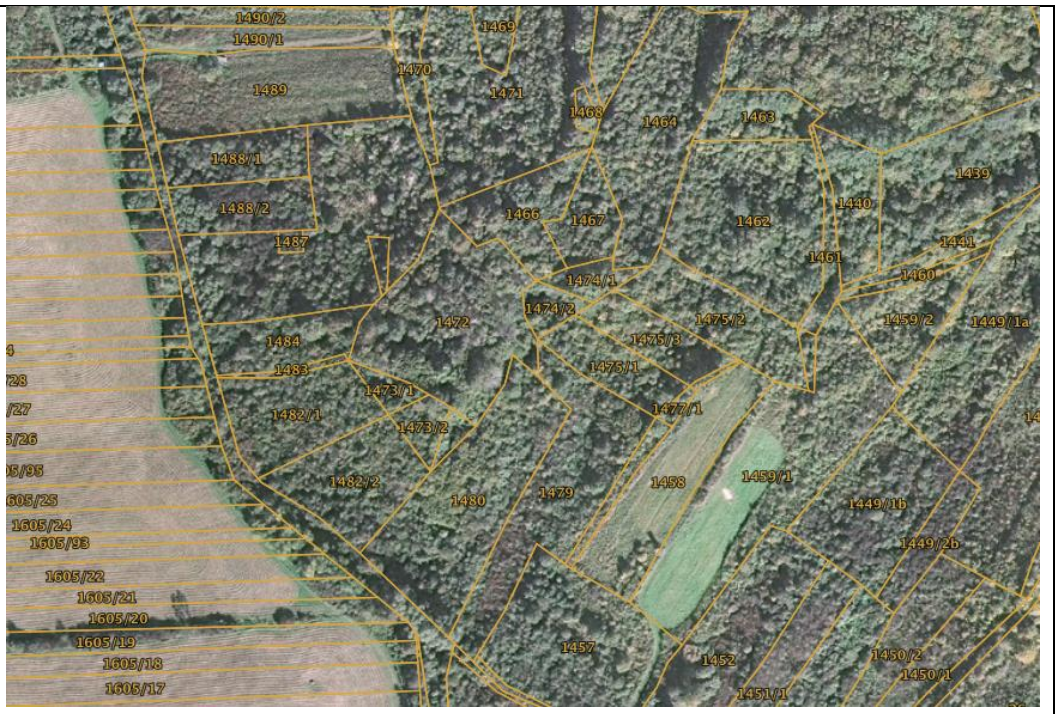
2017/2018	

2019/2020	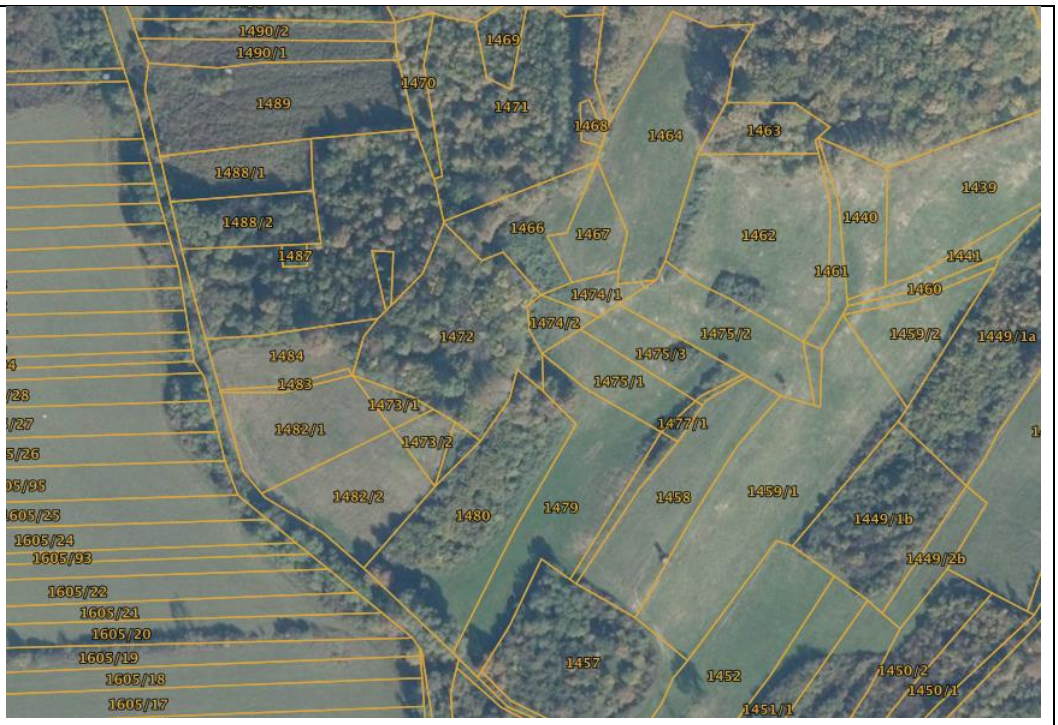
2021/2022	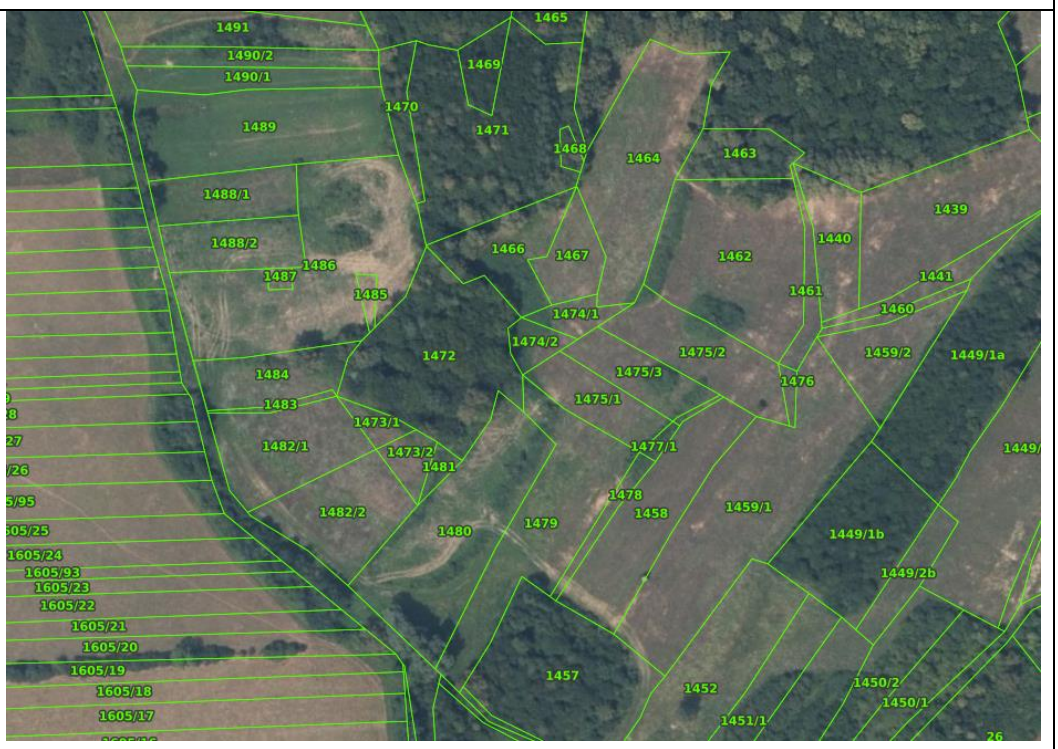

Prilog 3

OSTATCI UTVRDE		
k.č.	**IME PREZIME**	**ADRESA**
1472	REPUBLIKA HRVATSKA	ZAGREB
1466,	REPUBLIKA HRVATSKA i POLJOPRIVREDNO PODUZEĆE ORAHOVICA D.D.	ZAGREB i S. MLAKARA 5, ORAHOVICA
1474/1	REPUBLIKA HRVATSKA i POLJOPRIVREDNO PODUZEĆE ORAHOVICA D.D.	ZAGREB i S. MLAKARA 5, ORAHOVICA
1474/2	REPUBLIKA HRVATSKA i POLJOPRIVREDNO PODUZEĆE ORAHOVICA D.D.	ZAGREB i S. MLAKARA 5, ORAHOVICA
1475/1	REPUBLIKA HRVATSKA i POLJOPRIVREDNO PODUZEĆE ORAHOVICA D.D.	ZAGREB i S. MLAKARA 5, ORAHOVICA
1479	REPUBLIKA HRVATSKA i POLJOPRIVREDNO PODUZEĆE ORAHOVICA D.D.	ZAGREB i S. MLAKARA 5, ORAHOVICA
1480	PREDRAG FILIĆ	VUKOVARSKA 11, 33522 VOĆIN
1481	IGOR PAVKOVIĆ	HUM VAROŠ 11, HUM VAROŠ 33520 SLATINA
NALAZI		
k.č.	**IME PREZIME**	**ADRESA**
1473/2	REPUBLIKA HRVATSKA	ZAGREB
1473/1	PP ORAHOVICA D.O.O.	PUSTARA 1, 33513 ZDENCI
1482/2	IGOR PAVKOVIĆ	HUM VAROŠ 11, HUM VAROŠ 33520 SLATINA

1482/1	PP ORAHOVICA D.O.O.	PUSTARA 1, 33513 ZDENCI
1483	REPUBLIKA HRVATSKA i POLJOPRIVREDNO PODUZEĆE ORAHOVICA D.D.	ZAGREB i S. MLAKARA 5, ORAHOVICA
1484	REPUBLIKA HRVATSKA i POLJOPRIVREDNO PODUZEĆE ORAHOVICA D.D.	ZAGREB i S. MLAKARA 5, ORAHOVICA
1480	PREDRAG FILIĆ	VUKOVARSKA 11, 33522 VOĆIN
BUNAR		
k.č.	**IME PREZIME**	**ADRESA**
1489	SINIŠA ŠKORIĆ (3/6)	PETRA PRERADOVIĆA 13, SLATINA
	MILAN ŠKORIĆ (2/6)	NOVI SAD B. RISTIĆA 26, SRBIJA
	SENKA SAVKOVIĆ (1/6)	REICHELSHEIM WALDSTR. 21, NJEMAČKA

Prilog 4

Prijedlog zaštite:

Gradina/k.č.: 1466, 1467, 1468, 1471, 1472, 1473/1, 1473/2, 1474/1, 1474/2, 1475/1, 1475/3, 1479, 1480, 1481, 1482/1, 1482/2, 1483, 1484, 1485, 1486 i 1487 sve u K.O. Hum Voćinski

Gradski bunar/ k.č.: 1489 u K.O. Hum Voćinski

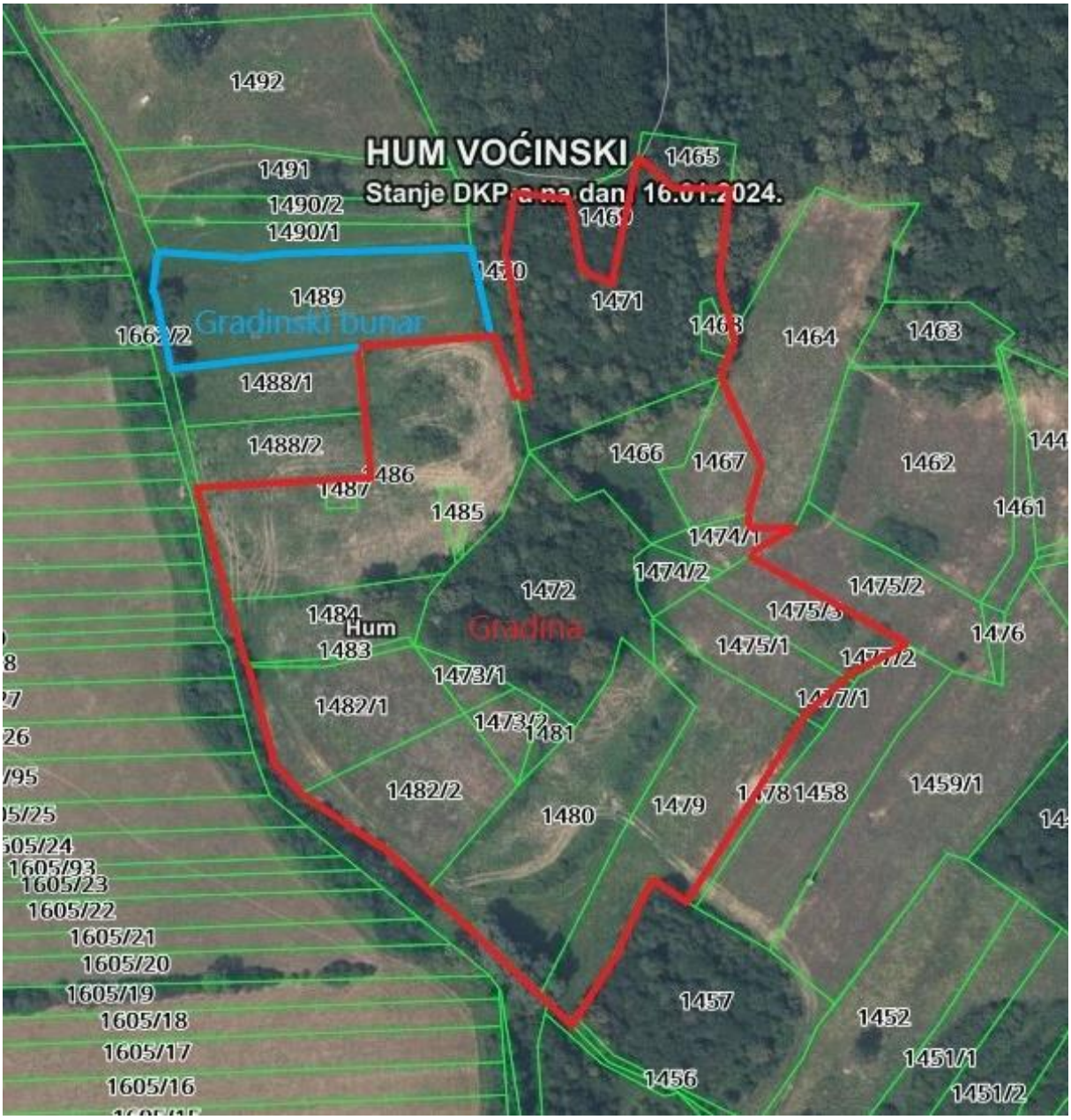

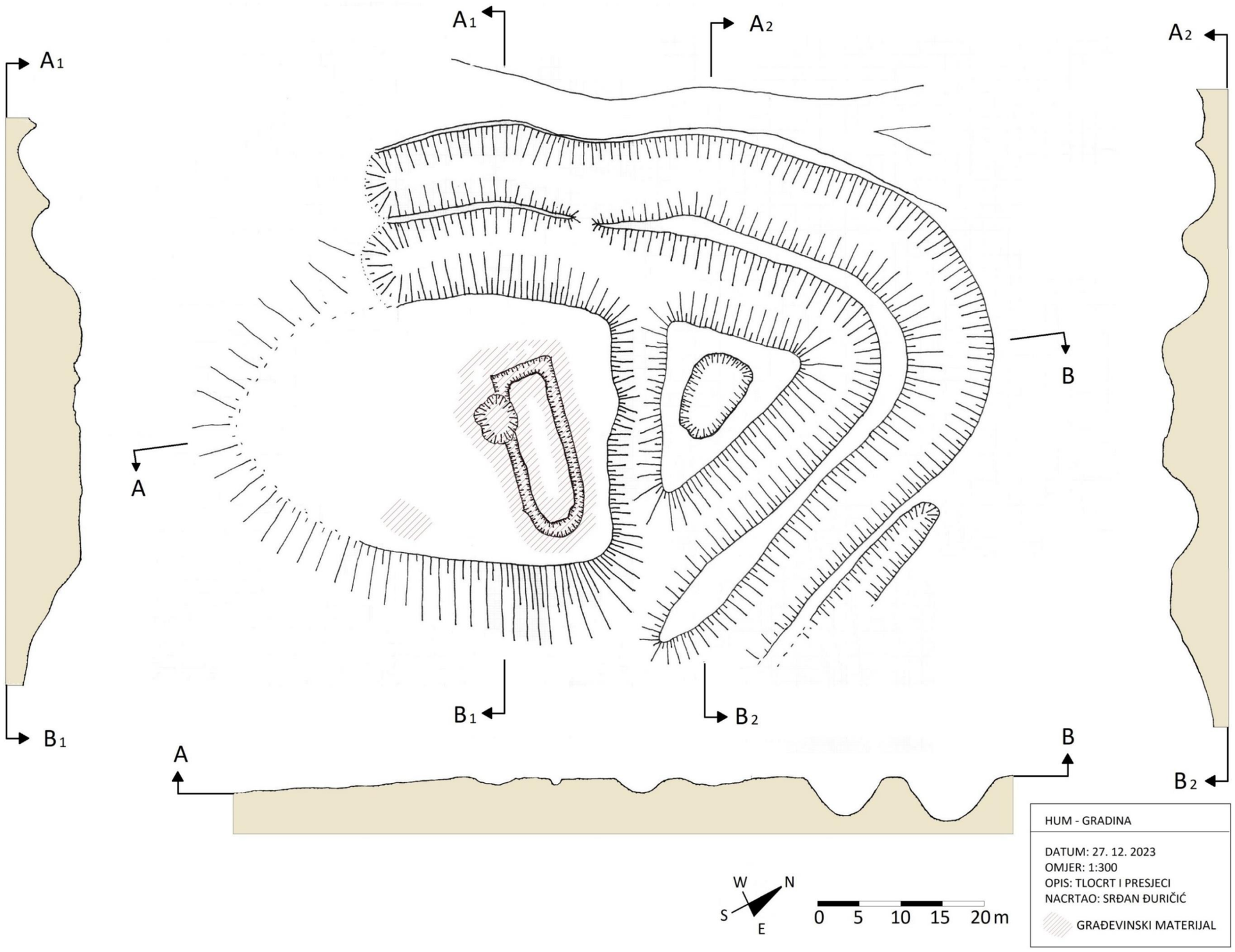
A1
A2
A2
A1
B
A
B1
B2
A
B
B2
HUM - GRADINA
DATUM: 27. 12. 2023
OMJER: 1:300
OPIS: TLOCRT I PRESJECI
NACRTAO: SRĐAN ĐURIČIĆ
GRAĐEVINSKI MATERIJAL
W
N
S
E
0 5 10 15 20 m

Prilog 5